

موسسه آموزش عالی حکیم طوس

گروه آموزشی الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی - گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

آسیب شناسی فضاهاى مجازى در پرتو قواعد فقهى

استاد راهنما:

دکتر عباسعلی سلطانی

استاد مشاور:

دکتر محمدحسن حائری

نگارنده:

محمدتقی عبدالهیی بهنام

تابستان ۱۳۹۹

فرم صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد (فرم شماره ۵)

آقای **محمدتقی عبدالهی** بهنام دانشجوی رشته **الهیات و معارف اسلامی** گرایش **فقه و مبانی حقوق اسلامی** به شماره دانشجویی ۹۶۱۱۲۰۰۵۱۳ در تاریخ ۱۳۹۹/۰۵/۲۱ ساعت ۱۳:۳۰ و در محل سالن جلسات توانست در حضور هیأت محترم داوران از پایان نامه خود با عنوان زیر دفاع نماید.

عنوان پایان نامه: **آسیب شناسی شبکه های اجتماعی مجازی در پرتو قواعد فقهی**

تغییر عنوان: خیر بلی

عنوان نهایی:

هیأت داوران پس از پرسش های لازم در زمینه علمی و تحقیقاتی ایشان، نتیجه را به شرح زیر اعلام می دارد:

- ۱- پایان نامه در وضع فعلی: الف) قابل قبول است ب) با اصلاحات جزئی قابل قبول است ج) نیاز به تصحیحاتی دارد که پس از تایید هیأت داوران قابل قبول است

نمره اولیه		سقف نمره
به عدد	به حروف	دانشجویان تمامی رشته ها
۱۷,۷۰	هفده و هفتاد و سه	۱۸

۲- پایان نامه نیاز به تکمیل دارد که بعد از دفاع مجدد نمره آن اعلام خواهد شد. (صورت جلسه مجدد صادر می گردد).

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	نام دانشگاه	امضاء
استاد راهنما	دکتر عباسعلی سلطانی	دانشیار	دانشگاه فردوسی مشهد	
استاد مشاور	دکتر محمدحسن حائری	استاد	دانشگاه فردوسی مشهد	
استاد داور	دکتر محمدصادق علمی سولا	استادیار	دانشگاه فردوسی مشهد	
نماینده تحصیلات تکمیلی	الهام رخیان	--	-----	

• دانشجو موظف است حداکثر ظرف مدت روز ، اصلاحات مندرج در فرم شماره ۶ را به تأیید برساند. (حداکثر مهلت مجاز ۳۰ روز)

رئیس محترم اداره آموزش تحصیلات تکمیلی

به استحضار می رساند، نمره نهایی پایان نامه نامبرده، پس از بررسی و تایید موارد زیر مطابق جدول ذیل محاسبه گردید.

تایید انجام اصلاحات مطرح شده در جلسه دفاع توسط اساتید

محاسبه نمره مقاله (مقالات) چاپ یا پذیرفته شده در مجلات و همایش های معتبر ضمن تأیید استاد راهنما.

(گواهی پذیرش که به تایید اساتید رسیده است، به پیوست ارائه می گردد).

بررسی رعایت نکات و موارد شیوه نامه تدوین پایان نامه کارشناسی ارشد.

نمره اولیه		نمره دریافتی از مقاله		نمره نهایی	
به عدد	به حروف	به عدد	به حروف	به عدد	به حروف
۱۷,۷۰	هفده و هفتاد و سه	—	—	۱۷,۷۰	هفده و هفتاد و سه

رئیس محترم اداره آموزش تحصیلات تکمیلی

لطفا نسبت به ثبت نمره پایان نامه دانشجو اقدام لازم صورت پذیرد.

سپاسگزاری

قال النبی (صلوات الله علیه وآله):

ان الله تعالى وَضَعَ اربعاً فی اربع:

برکة العلم فی تعظیم الاستاذ

و بقاء الایمان فی تعظیم الله و لذة العیش فی برّ الوالدین و النجاة من النار فی ترک ایداء الخلق
(ینایع الحکمه ، اسماعیلی یزدی، عباس ، نشر جمکران ج ۴ ص ۲۳۷)

آنگاه که واژه ها در قالب کلمات رشد می کنند و کتاب زندگی را با طراوت و با مفهوم می سازند، این معلم است که دایره المعارف معانی و مفاهیم زندگی را یکی پس از دیگری هجی کرده و چشم انداز زیبای آن را برای شاگردانش ترسیم می کند، و افقی از ایمان و معرفت را برایش آشکار می سازد. لذا به مصداق حدیث شریف امام رضا(ع): «من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الخالق» منت دار بزرگواری و محبت های استاد ارجمند و اخلاقمدار جناب آقای دکتر سلطانی که به عنوان استاد راهنما در مراحل مختلف این پایان نامه همواره با سعه صدر و گشاده رویی بنده را راهنمایی فرموده اند، بوده، تشکر و قدردانی می نمایم. برای جناب ایشان و خانواده محترم شان سلامت، عافیت و تندرستی را از خداوند متعال مسالت داشته و از تمام اساتید محترم که از وجود پر برکتشان بهره وافر کسب نموده ام، سپاسگزاری می نمایم.

همچنین از جناب آقای دکتر حائری که به عنوان استاد مشاور مسئولیت سنگینی را قبول زحمت فرموده و از بزرگواری و حسن سلوک شان تشکر نموده و برای جناب ایشان طول عمر توام با سربلندی و تندرستی آرزومندم.

و از جناب آقای دکتر علمی، استاد اخلاق و قرآن، که زحمت داوری این پایان نامه را متقبل شده اند، صمیمانه سپاسگزاری می کنم.

اینجناب **محمدتقی عبدالهی بهنام** دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته **الهیات و معارف اسلامی** گرایش **فقه و مبانی حقوق اسلامی** موسسه آموزش عالی حکیم طوس ، نویسنده پایان نامه با عنوان **آسیب شناسی فضاهای مجازی در پرتو قواعد فقهی** به راهنمایی **دکتر عباسعلی سلطانی** متعهد می شوم:

- نتایج ارائه شده در این پایان نامه حاصل مطالعات علمی و عملی اینجناب است و مسئولیت صحت و اصالت مطالب مندرج را به طور کامل بر عهده می گیرم.

- در خصوص استفاده از نتایج پژوهش های محققان دیگر به مرجع مورد نظر استناد شده است.

- تا کنون مطالب مندرج در این پایان نامه به منظور اخذ هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجناب یا فرد دیگری به هیچ مرجعی تسلیم نشده است.

- کلیه حقوق معنوی این اثر، متعلق به موسسه آموزش عالی حکیم طوس است و مقالات مستخرج از پایان نامه، با یکی از دو نام زیر به چاپ خواهند رسید.

• موسسه آموزش عالی حکیم طوس
• **Hakim Toos Higher Education Institute**

-حقوق معنوی تمامی افرادی که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان نامه تاثیرگذار بوده اند در مقالات مستخرج از پایان نامه رعایت خواهد شد.

-در خصوص استفاده از موجودات زنده یا بافت های آن ها برای انجام پایان نامه، کلیه ضوابط و اصول اخلاقی مربوط رعایت شده است.

-در کلیه مراحل انجام این پایان نامه که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی یافته یا از آن استفاده نموده ام، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاقی انسانی رعایت شده است.

تاریخ و نام و نام خانوادگی دانشجو

امضاء دانشجو

مالکیت نتایج و حق نشر

- کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، برنامه های رایانه ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) به موسسه آموزش عالی حکیم طوس تعلق دارد و بدون اخذ اجازه کتبی از دانشگاه قابل واگذاری به شخص ثالث نیست.
- استفاده از اطلاعات و نتایج این پایان نامه بدون ذکر مرجع مجاز نیست.

چکیده

فضای مجازی یکی از دستاوردهای نوظهور بشریت است و جوامع را به خود جذب نموده است. در احکام فقهی، فضای مجازی از موضوعات مستحدثه بوده و در حال دگرگون ساختن سیمای زندگی جوامع است. فضاهای مجازی و سرویس های ارائه شده در قالب آن، در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب و تبادل اطلاعات است، اما می تواند مخرب نیز باشد. جاذبه فضاهای مجازی باعث شده بسیاری از انسان ها به جای تعامل با خانواده خود، رایانه را برگزینند که این موضوع باعث به وجود آمدن انزوای اجتماعی در میان آنان می شود. هدف نهایی این پژوهش، بررسی آسیب شناختی فضای مجازی و نیز کشف ابداع و تبیین توصیه ها و سیاست هایی مؤثر، برای کاهش پیامدهای نامطلوب فضای مجازی و بهره گیری شایسته از فرصت های پدید آمده از فضاهای مجازی با کاربرد قواعد فقهی در این زمینه می باشد. برای انجام این تحقیق به روش کتابخانه ای و فیش برداری با توصیف و استناد به آیات و روایات و دیدگاه فقهاء و حقوقدانان پرداخته شده است. براساس این پژوهش می توان چنین نتیجه گرفت: اصل اولی، عدم حرمت و منع دسترسی به اینترنت، شبکه های تلویزیونی و شبکه های اجتماعی مجازی است و از دلیل، حرمت حفظ کتب ضلال، نمی توان برای وجوب فیلتر بهره برد. اگر شبکه های تلویزیونی، صفحات وب و شبکه های اجتماعی مجازی مصداق منکر باشند، می توان از دلیل وجوب نهی از منکر بر وجوب فیلتر استفاده کرد. ضمن اینکه اگر این عمل مستلزم ضرر جانی و مالی و یا حتی تصرف در اموال باشد، موجب مسئولیت مدنی و کیفری خواهد بود.

واژگان کلیدی: آسیب شناسی، فضای مجازی، قواعد فقهی، فیلترینگ.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده	أ.....
مقدمه	ه.....
الف) بیان مساله	و.....
ب) ضرورت و اهمیت تحقیق	ط.....
ج) پیشینه تحقیق	ک.....
د) اهداف تحقیق	ل.....
ه) سؤالات اصلی تحقیق	ل.....
و) فرضیه های تحقیق	ل.....
ز) روش تحقیق	م.....
ح) جنبه جدید و نوآوری تحقیق	م.....
ط) ساختار تحقیق	ن.....
۱- فصل اول: کلیات تحقیق	۱.....
۱-۱- مفهوم شناسی	۲.....
۱-۱-۱- فضاهای مجازی	۲.....
۱-۱-۲- شبکه های اجتماعی مجازی	۳.....
۱-۲- تاریخچه پیدایش فضای مجازی	۵.....
۱-۳- ویژگی های فضای مجازی	۶.....
۱-۳-۱- نامتعادل سازی حواس	۶.....
۱-۳-۲- دگرگون سازی ادراک	۶.....
۱-۳-۳- حذف فواصل و مرزها	۷.....
۱-۳-۴- انعطاف پذیری زمانی	۷.....
۱-۳-۵- انعطاف پذیری هویتی	۸.....
۱-۴- نوع استفاده کاربران از فضاهای مجازی	۸.....
۱-۵- تأثیر استفاده از فضاهای مجازی بر مخاطب	۹.....
۱-۵-۱- آثار اجتماعی فضاهای مجازی	۹.....
۱-۵-۲- آثار فرهنگی فضاهای مجازی	۱۱.....
۱-۵-۳- آثار اخلاقی - تربیتی فضاهای مجازی	۱۲.....

- ۱-۶-۶- مبانی فقهی بهره مندی از فضاهاى مجازى ۱۲
- ۱-۶-۱- دیدگاه اول: ادله حرمت استفاده از فضاى مجازى ۱۲
- ۱-۶-۲- ادله حرمت بهره مندی از فضاى مجازى ۱۲
- دیدگاه دوم: جواز استفاده از شبکه های اجتماعى و فضاى مجازى ۲۶
- ۱-۶-۳- ادله جواز بهره مندی از فضاى مجازى ۲۶
- ۱-۶-۴- استفتاء درباره استفاده از شبکه های مجازى از منظر مجتهدان عظام ۲۹
- ۱-۶-۵- جمع بندى حکم استفاده از شبکه های اجتماعى ۳۴
- ۲- فصل دوم: آسیب شناسى استفاده از فضاى مجازى ۳۵**
- ۱-۲- آسیب های ناشى از فضاهاى مجازى ۳۶
- ۱-۱-۲- بعد فرهنگى ۳۶
- ۲-۱-۲- بعد اجتماعى ۳۷
- ۱-۲-۳- بعد تربیتى ۳۷
- ۱-۲-۴- بعد اقتصادى ۳۷
- ۱-۲-۵- نتایج حاصل از بررسى موضوع (آسیب های برنامه های فضاى مجازى) ۳۷
- ۱-۲-۶- آسیب های اجتماعى ۳۹
- ۱-۲-۷- آسیب های روحى و روانى ۴۱
- ۱-۲-۸- آسیب های فضاى مجازى از نگاه فقهى ۴۲
- ۱-۲-۹- آسیب های اعتقادى ۴۴
- ۱-۲-۱۰- تزلزل در بنیان خانواده و افزایش نرخ طلاق ۴۹
- ۱-۲-۱۱- عوامل تشدید کننده طلاق توسط فضاى مجازى ۴۹
- ۳- فصل سوم: تحلیل راهکارهاى استفاده شرعى از فضاهاى مجازى منتج از قواعد فقهى ۵۶**
- ۱-۳- جایگاه قواعد فقهى در نحوه استفاده از فضاهاى مجازى ۵۷
- ۱-۳-۱- قاعده اضطرار ۵۸
- ۱-۳-۲- قاعده اقدام ۵۹
- ۱-۳-۳- قاعده حسن نیت مبنای نظریه سوء استفاده از حق ۵۹
- ۲-۳- مبانی فقهى فیلترینگ ۶۰
- ۱-۲-۳- حرمت ابتدای مؤمن ۶۰
- ۲-۲-۳- حرمت ستم و تجاوز به حقوق دیگران ۶۱
- ۳-۲-۳- وجوب عقلی امر به معروف و نهی از منکر ۶۲
- ۳-۳- کاربرد قواعد فقهى در پالایش فضاهاى مجازى (فیلترینگ) ۶۳

۶۳	۳-۳-۱- قاعده حرمة الاعانه على الاثم بر پالایش فضای مجازی
۶۴	۳-۳-۲- قاعده حفظ نظام
۶۷	۳-۳-۳- اصل احترام به استقلال و حاکمیت اراده انسان
۶۷	۳-۳-۴- حمایت از حریم خصوصی افراد در فضای مجازی
۶۸	۳-۴-۴- حریم خصوصی در حقوق داخلی و اسناد بین المللی
۶۹	۳-۴-۱- اصل احترام به حریم مؤمن
۷۰	۳-۵-۵- ممنوعیت تفتیش، تحسس و تجسس
۷۱	۳-۵-۱- ممنوعیت اشاعه فحشاء
۷۱	۳-۵-۲- حفظ اسرار کاربران
۷۲	۳-۵-۳- ممنوعیت استراق سمع و بصر
۷۳	۳-۶-۱- اجرای مقررات و مبارزه با انواع قانون شکنی
۷۵	۳-۶-۱- دادگاه صالح رسیدگی به جرایم فضای مجازی
۷۵	۳-۶-۲- راهکارهای پیشگیری از جرائم
۷۷	نتایج و دستاوردها
۷۸	پیشنهادها
۷۹	منابع
۸۴	چکیده انگلیسی

تحولات و پیشرفت های ناشی از گسترش فناوری های نوین در عرصه الکترونیک و رایانه، زندگی بشر را چندین برابر آسان تر نموده است و البته همراه خود دستاوردهای مثبت و منفی بسیاری دارد. دانستن، از نیازهای بشر است و دنیای مجازی اینترنت در حال حاضر به خوبی توانسته است این نیاز را پاسخ دهد و کاربران فضای مجازی در اینترنت به دنبال پاسخ سؤال هایی هستند که در دنیای واقعی ممکن است هیچگاه به آن دست نیابند. اما در آن سو نمی توان از آسیب های ناشی از این فناوری های نوین غافل ماند. آنچه امروزه کاربرد وسیعی یافته و بخش وسیعی از فعالیت های روزمره افراد را پوشش می دهد، اینترنت و به تبع آن فضای مجازی است. جهان مجازی شکل دیگری از جهان واقعی است. بنابراین، این دو جهان دارای عناصر اولیه مشترک هستند و تنها چگونگی، جنس و نقش این عناصر با یکدیگر متفاوت است. پس اصول حاکم و مهارت های فنی و رفتاری لازمه تعامل در این محیط هاست. قطعاً نداشتن برخورد و رفتار نامناسب و هنجارمند و قانونمند و مهمتر از همه اخلاقمند، ارتباط میان افراد را دچار چالش خواهد کرد و در فضاهای مجازی و جوامع شبکه ای، تغییر ماهیت مراودات اجتماعی به شکل مجازی و معاشرت های الکترونیکی از طریق متون الکترونیک و سیستم چند رسانه ای به عنوان محیط نمادین پدید آمده است که باعث پیدایش نوعی ناامنی اجتماعی و جرایم و بزهکاری های جدید در فضاهای مجازی شده است و شئون انسانی، اهمیت حفظ آن در فضای مجازی و امنیت اطلاعات مبادله شده را با چالش هایی مواجه کرده و سلامت اخلاقی و حتی جسمانی افراد را به مخاطره افکنده است.

ایران در حال حاضر بیش از ۴۵ میلیون کاربر اینترنت دارد و اهمیت و ضرورت فضای مجازی تا حدی است که مقام معظم رهبری «شورای عالی فضای مجازی» را ایجاد کرده اند. آگاهی از پیامدهای اینترنت و شبکه های اجتماعی و در کنار آن در نظر گرفتن راهبردهای مناسب برای استفاده درست و پیشگیری یا کاهش پیامدهای احتمالی منفی آن اهمیت اساسی دارد. فراگیر شدن اینترنت و شبکه های اجتماعی در فضای مجازی نقش مهمی در شکل دهی به فرهنگ، هویت و باورها و ارزش های دینی و اجتماعی دارد.

از این رو، انجام پژوهش های جدی در حوزه های مختلف متأثر از اینترنت امری ضروری به نظر می رسد و شناخت نقاط ضعف و قوت فن آوری های نوین ارتباطی بدون مطالعه، بررسی و تحقیق همه جانبه میسر نیست. از رهگذر چنین مطالعاتی است که می توان آینده نگری کرد و افق پیش روی جامعه را ترسیم نمود، تا از آسیب های احتمالی فضاهای مجازی با الهام گرفتن از آراء فقها در امان ماند.

براین اساس به نظر می رسد برای استفاده کارآمد از اینترنت و به تبع آن شبکه های اجتماعی مجازی، نیاز به تدوین یک منشور اخلاق کاربردی جامع در فضای مجازی داریم؛ زیرا هر اجتماعی برای تضمین سلامت روان، تأمین امنیت و در یک کلام آرامش جمعی خود، مجموعه ای از باید و نبایدها و ارزش ها را برای افراد جامعه تبیین می کند که در جوامع غیر دینی این باید و نبایدها، غالباً به وسیله قوانین به افراد عرضه می شود. اما در جوامع دینی همچون جامعه ایرانی، باید و نبایدها علاوه بر قوانین جاری بر جامعه، در متون دینی جای گرفته اند. همانطور که اغلب ادیان، مطلوب هدف خود را رعایت اخلاق عنوان کرده اند، اسلام نیز به عنوان آخرین دین، تأکید زیادی بر اخلاق دارد. پس رعایت اخلاق در کلیه شئون اجتماعی یکی از ضروریات زندگی انسانی است و فضای مجازی نیز این امر مستثنی نمی باشد، زیرا عدم رعایت اخلاق در فضای مجازی، حیات واقعی افراد را به خطر خواهد انداخت.

الف) بیان مساله

در دنیای ارتباطات، شبکه های اجتماعی مجازی، بستر مفیدی را برای تولید و به اشتراک گذاری عقاید و شکل گیری و تقویت خرد جمعی، ایجاد می نمایند. همچنین شبکه های اجتماعی مجازی ابزاری برای ایجاد ارتباط بین انسان ها و سازمان ها در سراسر دنیا هستند. این فناوری نوظهور می تواند فواید فراوانی را برای جوامع بشری به همراه داشته باشد. فی المثل اطلاع رسانی ها و اخبار در شبکه های اجتماعی مجازی لحظه به لحظه منتشر می شود و این می تواند یک مزیت تلقی گردد. و همچنین امکان عبور از مرزهای جغرافیایی و آشنایی با افراد و جوامع مختلف یکی دیگر از امتیازات بی شمار شبکه های اجتماعی مجازی است. اما متأسفانه بعضی از جوامع و افراد نمی دانند که چطور می بایست از این ابزار و به درستی استفاده نمایند و آن را تبدیل به ابزاری مخرب نمایند. این نوآوری ها گاه جسم و جان اخلاق و روان انسان ها را مورد آسیب قرار می دهد و آسیب های جدی به کانون خانواده و جامعه وارد می نماید. خانواده کوچک ترین واحد اجتماعی و در عین حال اثرگذارترین واحد تربیتی در جوامع به حساب می آیند. این جزء کوچک اجتماع اسباب شکل گیری و پویایی یک جامعه را به ارمغان می آورد. در دوران حاضر شبکه های اجتماعی مجازی با وجود مزایایی که دارند اما یکی از عوامل انحطاط و تخریب خانواده ها و همینطور کاهش دینداری افراد نیز به شمار می آیند. این ابزار ارتباطی سبب سست شدن پایه های کانون گرم خانواده شده اند. باتوجه به آیات، روایات و حقوق مدنی مسائلی مثل نهاد خانواده ها و سطح دینداری افراد مورد توجه فقه و حقوق قرار گرفته است.

از طرفی باید گفت، زندگی در اجتماع فرد را از داشتن امور شخصی و خصوصی بی بهره نمی سازد. هر کس حق دارد میزان آگاهی سایرین از مسائل فردی خود را به حداقل برساند و از آنها انتظار احترام به حریم شخصی اش را در کلیه ابعاد

آن داشته باشد. این سائرین که اعم از دیگر اعضای خانواده، شهروندان و نیز دولت اند، بایستی در برابر تعدی به حریم خصوصی دیگری خود را با ضمانت اجراهایی اعم از مدنی و کیفری مواجه ببینند. حوزه خصوصی به معنای دقیق هنگامی شکل می گیرد که دولت و حتی جامعه به ترک مداخله یا دستکم مداخله کمتر در قلمرو زندگی خصوصی شهروندان پایبند باشند. این حق را اصطلاحاً حریم خصوصی می نامیم و باید بگوییم یکی از ارزشمندترین مفاهیم در سازمان های حقوقی توسعه یافته است. این حق در زمره شایانترین حقوقی است که همبستگی تنگاتنگی با کرامت انسانی دارد، لذا حمایت از منش انسانی بایسته حمایت از حریم خصوصی است و حمایت از حریم خصوصی به ارجمندشردن شخصیت انسان و تمامیت معنوی او می انجامد. حریم خصوصی با آزادی انسان و حق اختیار بر سرنوشت خود نیز، همبستگی تنگاتنگی دارد، زیرا فضای رشد شخصی افراد را فراهم می آورد.

از لحاظ شرعی و عقلی و به عنوان اولی هیچ کس حق دخالت در حریم خصوصی دیگران را ندارد که این عنوان تجسس محسوب می شود. دخالت در حریم خصوصی افراد را مصداق تجسس گرفته اند. تجسس به معنای جستجو کردن و دخالت در امور دیگران است. بر فرض مثال کاربران شبکه اجتماعی مجازی با داخل شدن در حیطه مالی یا غیر مالی افراد دیگر یا با گذاشتن عکس یا فیلم هایی از دیگران قاعده احترام (یعنی احترام مال، آبرو و خون مسلمان از هر گونه تجاوز و تصرف) یا قاعده ولایت انسان بر خودش را نقض می کنند.

قاعده احترام، بیانگر اصل احترام به جان مال و آبروی افراد است. مال و دارایی مسلمان همچون جان و خون وی محترم است. آبروی افراد دارای حرمت و مصونیت فوق العاده ای است و از موارد حق الناس به شمار می آید. بنابراین انسان نمی تواند به وسیله تهمت، افشاگری، تجسس و هر گونه رفتار دیگری به آبرو و حیثیت دیگری ضربه و آسیب وارد نماید. همانطور که در فرمایش امام صادق (علیه السلام) آمده است: "هر کس حیثیت مومنی را بشکند بر او واجب است که آن را جبران نماید" بنابراین، هر گونه تجاوز به حریم مومنان غیر مجاز است و از اینرو احترام به حریم مومن اولین زیربنای حریم خصوصی در اسلام به حساب می آید. همانطور که امام خمینی (ره) در این زمینه فرموده اند: "اشکالی نیست در اینکه انسان حق دارد از جان و حریم و مالش در برابر محارب و مهاجم و دزد و مانند آن ها دفاع نماید". فقهای دیگری هم در این باره نظر داده اند که نظرشان مشابه همین عبارت است. ملا حظه می شود که فقها کلمه حریم را در برابر جان و مال به کار برده اند و مصادیق آن را نیز در کلام خود چنین بر شمرده اند:

"لو هجم علی حریم زوجته بالتجاوز علیها وجب دفعه بآی نحو ممکن و لو انجر الی قتل المهاجم بل الظاهر کذا لک لو کان الهجمه علی عرض الحریم بمادون التجاوز" اگر به حریم او هجوم آورد چه به زنش یا زنان خانواده، جلوگیری از تجاوز او به هر صورتی که ممکن باشد واجب است. اگر چه منجر به کشتن فرد مهاجم گردد. بلکه ظاهر همین حکم "

و جوب دفاع ثابت است. اگر هجوم به حریم آبرو در حدی کمتر از تجاوز باشد. پس این مصداق از حریم آبرو و اهل و عیال آدمی را نیز شامل می شود. در آیات و روایات توصیه های زیادی در مورد عدم نقض حریم خصوصی شده است البته این اصطلاح در آیات و روایات نیامده است، بلکه حریم خصوصی در قالب حق مالکیت، حق غیر قابل تعرض بودن، حقوق مربوط به شخصیت انسان آمده است.

با فرا رسیدن عصر فناوری های نوین ارتباطی و گسترش فراگیر آن که به دنبال خود مفاهیم جدیدی چون واقعیت مجازی و فضای سایبری را به همراه دارد، تغییر و تحولات زیادی در زندگی بشر ایجاد شده و انسانها با جهان جدیدی مواجه شده اند؛ جهانی که در آن متفاوت می اندیشند، می نویسند، می خوانند، ارتباط برقرار می کنند و به طور کلی، جهانی که در آن متفاوت زندگی می کنند و ورود به این نوع جامعه جدید، همچون مرحله گذر از جامعه کشاورزی به جامعه صنعتی، تمامی جنبه های حیات بشری را تحت تأثیر قرار داده و تحولاتی عمیق را در ساختار جوامع و روابط میان افراد به وجود آورده است؛ به گونه ای که عرصه های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و دینی را با انبوهی از فوریت ها و چالش های اساسی روبرو ساخته است اما کارکرد دین برای افراد مختلف، به گونه ای متفاوت است و به نوعی آمیخته از اراده فردی، انتظارات جمعی، برنامه های آشکار و پنهان سیاستمداران، مقاومت های سازمان و رهبران دینی و در نهایت تصویری است که شبکه های اجتماعی مجازی در ذهن مردم می سازند مدل ارتباط تعاملی مخاطب و رسانه نیز فرآیندی یک طرفه نیست، بلکه ارتباط تعاملی و سه وجهی است میان پیام شبکه های اجتماعی مجازی، نظارت های دینی و شرایط و موقعیتی که مخاطبان در آن قرار دارند بدین ترتیب، دین گریزی به معنای بی دینی نیست، بلکه نوعی لجاجت با قواعد و ارزشهای دینی سنتی حاکم در جامعه است.

هر میزان که شبکه های اجتماعی مجازی با هیجانانگیز، عواطف و احساسات بشری بیشتری سروکار داشته باشد، بیشتر می تواند در دین گریزی ایفای نقش نماید، زیرا اصولاً دین پذیری امری اجتماعی است که بعد عملی آن بیشتر از مقوله ی دین گریزی است و شبکه های اجتماعی مجازی با تحت تأثیر قرار دادن اذهان مخاطبان، حداکثر کاری که انجام می دهند همان تقویت آموزش ها و گسترش معلومات مذهبی یا غیرمذهبی است. بنابراین شبکه های اجتماعی مجازی کنونی آنقدر که در مقوله ی دین گریزی افراد نقش دارند، در دین پذیری آنها نقشی ایفا نمی نمایند.

مباحث شبکه های اجتماعی مجازی نشان دهنده این واقعیت است که در مواردی در این شبکه ها بعضی افراد سوء استفاده گر به عناوین مختلف اسباب سست شدن ارکان خانواده و همینطور دینداری آنها را فراهم می آورند. به همین علل است که حفظ خانواده و حفظ دینداری افراد مورد توجه حقوق مدنی و فقه امامیه واقع شده است. لذا در این تحقیق به بررسی چالش ها و آسیب شناسی شبکه های اجتماعی مجازی در پرتو قواعد فقهی خواهیم پرداخت. در واقع ضمن بررسی این

مهم به بررسی چالشها و مشکلات ناشی از استفاده ناصحیح شبکه های اجتماعی مجازی که آسیب های قابل ملاحظه ای در حوزه های مختلفی سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اخلاقی و ... وارد می کند، خواهیم پرداخت.

ب) ضرورت و اهمیت انجام تحقیق

با گسترش فناوری و پیشرفت اقتصادی جوامع، کم کم حریم خصوصی دارای جایگاه بایسته و راستین خود گردیده و امروزه از اهمیت فراوانی برخوردار شده است و می توان گفت روزانه افراد بسیاری در سطوح مختلف با آن درگیر هستند. افراد بسیاری حریم خصوصی خود را در معرض تهدید و حتی نقض شده می بینند و نیز هنوز بسیاری بر این باورند که اصلاً حریم خصوصی وجود ندارد. شایان ذکر است عده ای ناخواسته آن را نقض می کنند، یا گروهی بدون هیچ انگیزه موجه و آگاهانه ای اقدام به نقض آن می کنند. همگی این موارد شناخت موازین و مفاهیمی که درباره حریم خصوصی در شرع و حقوق وجود دارد را فراهم می کند.

افزون بر قواعد مشهور و پرکاربرد مثل: لاضرر و لاضرار فی الاسلام و نفی عسر و حرج و... می توان قواعد دیگری را در این خصوص نام برد مانند:

۱- قاعده ارشاد: اعلام الجاهل علی العالم واجب یعنی: این قاعده مبنی بر آن است که باید احکام را برای شخص جاهل بیان کنیم، در واقع این مهم یک وظیفه دینی است و بر هر فردی واجب است که جاهل را در یادگیری مبانی دینی راهنمایی نماید (محمدی، قواعد فقه: ۲۳۲).

۲- قاعده نفی سیل: و لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلاً (نساء: ۱۴۱) خداوند هرگز کافران را بر مومنان تسلطی نداده است.

۳- وجوب دفع الضرر المحتمل. یعنی دفع ضرر احتمالی واجب است (و نیز دفع افسد به فاسد جایز است).

۴- قاعده تسلط یا قاعده تسلیط از قواعد مسلم فقهی محسوب می گردد. فقها به آن قاعده سلطنت نیز می گویند. اصطلاح تسلیط را گماشتن و چیره دست کردن معنا کرده اند. در اصطلاح فقهی آن را تسلط و اختیار مالک برای هرگونه تصرف در اموال خویش گفته اند. این قاعده بدان معنا است که هر کس بر مال خود تسلط کامل دارد و می تواند در آن هرنوع تصرف حقوقی و مادی انجام بدهد و کسی مجوز منع او را از تصرف در مالش بدون مجوز شرعی ندارد. اثبات این سیره توسط آیات، روایات و سیره عقلا بوده است.

۵- مهمترین فریضه یعنی امر به معروف و نهی از منکر: امر به معروف و نهی از منکر، بر خلاف بسیاری از تصورات موجود فقط محدود به روابط فردی انسانها نمی شود. امر به معروف و نهی از منکر قاعده ای است که مخاطب اصلی آن، جامعه و حکومت است. بنابراین فروکاستن این بحث به روابط فردی، کار چندان شایسته ای نیست. فسادهایی که گاه در عرصه های زمامداری و سیاسی رخ می دهد، قلمرو آن بسیار گسترده تر از فسادهای احتمالی است که در روابط فردی ممکن است رخ دهد. پس شاید بتوانیم نخستین و اصلی ترین هدف قاعده فقهی امر به معروف و نهی از منکر را مبارزه با فساد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و به تعبیری اصلاح ساختارهای اجتماعی-سیاسی و اداری در جامعه بدانیم.

یکی از مشهورترین آیات قران کریم درباره امر به معروف و نهی از منکر، آیه ۱۰۴ سوره مبارکه آل عمران است: وَ لَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

۶- قاعده توقف: احادیث دلالت کننده بر لزوم توقف و احتیاط در امور شبهه‌ناک و اخبار توقف، اخباری است که مضمون آنها دستور به توقف و درنگ در ارتکاب شبهات می باشد و به آنها بر وجوب احتیاط استدلال شده است. در بعضی از این روایات، علت توقف چنین ذکر شده است: «فان الوقوف عند الشبهات خیر من الاقتحام فی الهلکات، به درستی که توقف در هنگام برخورد با شبهه، از افتادن در هلاکت بهتر است. به نوعی به حریم خصوصی خانواده و امور دینداری آنها ربط پیدا می کند.

از طرفی در دنیای امروزی شبکه های اجتماعی مجازی نقش به سزایی در جامعه و خانواده ها بازی می نمایند. این شبکه ها تاثیرگراری های مثبت و منفی بسیاری دارند که همین تأثیرگراری ها می تواند سبب رشد و تعالی جامعه یا سبب انحطاط و سقوط مفاهیم و فرهنگ و دین یک جامعه گردد. خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و همین خانواده نقش مهمی را در حرکت یک جامعه برای رسیدن به اهداف والای خود بازی می نماید. استفاده درست و به جا از شبکه های اجتماعی مجازی سبب می شود که خانواده و بالتبع جامعه جهت پیمودن مسیر صحیح خود برای رسیدن به اهدافش موفق باشد، ولی استفاده نابجا و به عنوان دیگر سوء استفاده از این شبکه های مجازی می تواند باعث به قهقرا رفتن یک جامعه گردد. امروزه شبکه های اجتماعی مجازی تاثیر زیادی بر حریم خصوصی افراد و خانواده ها و در کل اجتماع گذاشته اند. همچنین توانسته اند سطح دینداری افراد در جامعه را تغییر دهند. با توجه به نکات فوق الذکر ضرورت انجام این تحقیق، قطعی می باشد.

ج) پیشینه تحقیق

تاکنون کتب، مقالات و پایان نامه های مختلف با موضوع حریم خصوصی، شبکه های اجتماعی مجازی، دینداری افراد جامعه و فقه و حقوق گردآوری و منتشر شده اند. از جمله:

۱- کتاب تجسس از حریم خصوصی افراد نوشته احسان علی اکبر بابوکانی

۲- کتاب حقوق فناوری اطلاعات از حمیدرضا انصاری

۳- آزادی های عمومی و حقوق بشر از دکتر موتمنی

پایان نامه های ارشد نوشته شده:

۱- بررسی فقهی حقوقی محدودیت آزادی بیان در حریم خصوصی از زهرا صادق محتشم

۲- حمایت کیفری از حریم خصوصی از مهلا ملکی

و نیز مقالات متعدد از جمله:

۱- حریم خصوصی ارتباطات اینترنتی از ستار زرکلام،

۲- حریم خصوصی و حقوق شهروندی سید رضا هاشمی

۳- حریم خصوصی شهروندان در اندیشه ی امام خمینی (س) و همچنین محمدرضا آزادی نژاد در

پایان نامه خود با عنوان «بررسی تأثیر رسانه های الکترونیکی (اینترنت) در ایجاد شکاف بین نسلی

بین فرزندان و والدین خانواده های تهرانی» به بررسی تأثیر رسانه های الکترونیکی در ایجاد شکاف

بین نسلی و به طور اخص عدم فهم مشترک بین والدین و فرزندان پرداخته است.

۴- منصوره ازغدی در پایان نامه خود با عنوان "حدود ارتباط با نامحرم در فضای مجازی" (چت ایمیل

پیامک) به بررسی ابعاد ارتباط افراد در فضاهای مجازی و آسیب شناسی آن ها و بایسته های حقوقی

آن خاصه از منظر ارتباط افراد نامحرم با یکدیگر پرداخته است.

۵- آقای علی انوریان در پایان نامه خود به بررسی نگرش های مربوط به حریم خصوصی و به اشتراک

گذاری اطلاعات در شبکه های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی دانشجویان کاربر فیس بوک در

دانشگاه های دولتی شهر تهران) پدیده به اشتراک گذاری اطلاعات توسط کاربران شبکه های

اجتماعی مجازی را از جنبه تعریف و تبیین حدود حریم خصوصی افراد در فضای مجازی در قالب

مطالعه موردی عضویت دانشجویان دانشگاه های شهر تهران در فیسبوک مورد بررسی و مطالعه

قرار داده است.

۶- سمیرا بادپای در پایان نامه خود با عنوان «مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی در شبکه های اجتماعی مجازی» نقض حریم خصوصی افراد در شبکه های اجتماعی مجازی از منظر حقوق مدنی ایران را مورد بررسی قرار داده است.

این در حالی است که در پژوهش حاضر به بررسی آثار مثبت و منفی شبکه های اجتماعی مجازی از جنبه نقض حریم خصوصی و تبیین نظرات فقه امامیه در قالب قواعد فقهی پیرامون مسئله مذکور و تحلیل حقوقی چالش فوق الذکر از منظر قانون مدنی پرداخته می شود.

(د) اهداف تحقیق

۱- بررسی و تبیین چالش های فقهی فضاهاى مجازی.

۲- بررسی و تبیین چالش های حقوقی شبکه های اجتماعی

۳- بررسی و تبیین چالش های فقهی و حقوقی شبکه های اجتماعی تأثیر گذار بر ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اخلاقی

۴- بررسی جایگاه قواعد فقهی در چگونگی بهره مندی از فضاهاى مجازی.

(ه) سوالات اصلی تحقیق

۱- کدام قواعد فقهی در فضاهاى مجازی ملاک حکم شرعی می باشد؟

۲. وجه اشتراک و اختلاف فقهاء در استفاده از فضاهاى مجازی چیست؟

۳- آسیب های فضای مجازی از منظر فقهاء چیست؟

۴- آیا فقهاء راهکارهایی برای رفع آسیب های فضای مجازی بیان نموده اند؟

(و) فرضیه های تحقیق

۱- افزون بر قواعد مشهور و پر کاربرد مثل: لاضرر و لاضرار فی الاسلام و نفی عسر و حرج و... می توان قواعد دیگری رادر

این خصوص نام برد ۱. مانند: -قاعده ارشاد: اعلام الجاهل علی العالم واجب یعنی: این قاعده مبنی بر آن است که باید

احکام را برای شخص جاهل بیان کنیم، در واقع این مهم یک وظیفه دینی است و بر هر فردی واجب است که جاهل را در یادگیری مبانی دینی راهنمایی نماید (محمدی، قواعد فقه: ۲۳۲) ۲- قاعده نفی سبیل: و لن يجعل الله للكافرين على المؤمنين سبيلا (نساء: ۱۴۱) خداوند هرگز کافران را بر مومنان تسلطی نداده است ۳- وجوب دفع الضررالمحتمل.

یعنی: دفع ضرر احتمالی واجب است (و نیز دفع افسد به فاسد جایز است).

۲- فقهای عظام دو دیدگاه مثبت و منفی در این موضوع دارند.

۳- مباحث شبکه های اجتماعی مجازی نشان دهنده این واقعیت است که در مواردی در این شبکه ها بعضی افراد سوء استفاده گر به عناوین مختلف اسباب سست شدن ارکان خانواده و همینطور دینداری آنها را فراهم می آورند. به همین علل است که حفظ خانواده و حفظ دینداری افراد مورد توجه حقوق مدنی و فقه امامیه واقع شده است.

۴- فقها و دانشمندان متخصص، راهکارهای نجات بخش چون: کنترل کامل و احتیاط و استفاده به اندازه ضرورت، را پیشنهاد کردند.

ز) روش تحقیق

روش این تحقیق توصیفی-تحلیلی است که در دو حوزه انجام شده است ابتدا با استناد به منابع دانش اینترنت و فضای مجازی موضوع شناسی صورت گرفته و موضوعات گوناگون در گستره مجازی بررسی شده است و در مرحله بعد، با استناد به قواعد و منابع فقهی به احکام فقهی و حقوقی مرتبط با آنها پرداخته شده است و از منابع کتابخانه‌ای و نرم افزاری استفاده شده و از منابع و آثار فقها و اصولیان بزرگ شیعه، بهره برده و مورد بررسی قرار گرفته است.

ح) جنبه جدید و نوآوری های تحقیق

در پژوهش حاضر به بررسی آثار مثبت و منفی شبکه های اجتماعی مجازی و به ویژه آسیب احتمالی از جنبه نقض حریم خصوصی آن ها و تبیین نظرات فقه امامیه در قالب قواعد فقهی پیرامون مسئله مذکور و تحلیل حقوقی چالش فوق الذکر از منظر قانون مدنی پرداخته می شود.

ط) ساختار تحقیق

در این تحقیق به بررسی چالش‌ها و آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی مجازی در پرتو قواعد فقهی خواهیم پرداخت. در واقع ضمن بررسی این مهم به بررسی چالش‌ها و مشکلات ناشی از استفاده ناصحیح شبکه‌های اجتماعی مجازی که آسیب‌های قابل ملاحظه‌ای در حوزه‌های مختلفی سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اخلاقی و ... وارد می‌کند، خواهیم پرداخت.